

A kisebbségi jogok rendezésének kérdései Közép-Európa térségében

I.

A témafelvetés indoka és a nemzetiségi problémák gyökerei

A kisebbségi jogok rendezetlensége és a kisebbségek elnyomása vizsgálódási problémaként tetszés szerint bővíthető, de ugyanakkor szűkíthető is. Csak a mi tágabb kontinensünket nézve, e probléma fennáll egész Eurázsia-ában. Nyugat-Európában mint ír és baszk szeparatizmus, melyek közül az előbbit kisebb, míg az utóbbit nagyobb sikerrel tudják kezelni saját államaikon belül a nyugat-európai demokráciák. Mindenesetre az érintett nyugat-európai államok egyfajta belső szuverenitást jelentő korlátozott államiságot, a külső szuverenitással is rendelkező saját államisága keretei között biztosít így Spanyolország és Franciaország a maga területén élő baszkoknak, míg Nagy-Britannia az íreknek.

Hasonló ma már a helyzet Törökország esetében is, ahol korábban - még az I. világháborút követően is - a kurdokat Iránnal közösen megfosztották kérészetű államiságuktól és kisebbségi jogaikat semmibevevő elnyomásnak vetették őket alá. Törökországban ennek előzményét képezte az I. világháború időszakában az örmények kegyetlen lemészárlása és elűzése. Kemál Atatürk reformjai következményeként azonban Törökország európaizálódott, aminek eredményeként ma már a kurdok helyzete is sokkal jobb, mint korábban volt és nem hasonlítható össze helyzetük az iraki kurdokkal. Eurázsia nem posztkommunista, polgári berendezkedésű államaiban tehát az egyes nemzeti kisebbségek ténylegesen nemzetközi jogalanyiságot élveznek annak a nemzeti államnak a keretein belül, amelyben élnek. Ebbe belejátszik az is, hogy Európa fejlett polgári államai alulról építkező önkormányzati rendszerben szerveződtek meg évszázados hagyományok mellett. Ez az önkormányzati rendszer sokszínű. Átfogja az egész társadalmat az állami élet keretein belül és azon kívül egyaránt. Az egyes önkormányzati autonómiák sokszínűek, így területi-települések, nemzetiségi, vallási-felekezeti,

szakmai szervezetűek és így tovább. Ezek komplexitása súlyos próbatételnek volt alávetve a hitleri fasizmus faj-, nemzetiségi- és felekezeti-üldözései idején, amely elősegítette a nyugat-európai és az amerikai gondolkodást abban, hogy a nemzetiségi és a vallási kisebbségi jogokat összekapcsolva az emberi jogokkal, a korábbiaknál komolyabban vegye.

Ennek ellenére azonban a nemzetiségi és vallási-felekezeti kisebbségek jogvédelme nagyon hézagos, mert kollektivitásuk nemzetközi jogalanyisága mindmáig nincsen tételesen jogilag elismerve. Az ENSZ alapokmánya és a különböző nemzetközi szerződések is a nemzeti és a vallási népcsoportok jogait individuális módon, az emberi jogokon keresztül védi. Ugyanakkor szűkebb témánkhoz is közelítve, utalnunk kell arra, hogy az I. világháborút követő Trianoni Békeszerződés az Osztrák-Magyar Monarchia romjain létrehozott nemzeti utódállamok kötelességévé tette, hogy biztosítsák a magyar állam területétől hozzájuk csatolt kisebbségi népcsoportok jogait. Ennek megfelelően biztosítva volt az utódállamokban a felsőfokú oktatás kivételével az anyanyelvi oktatás, a politikai párt-, és érdekképviseleti szerveződés lehetőség is.

A II. világháborút követő államhatár-rendezés az egyes államokban maradt nemzetiségi kisebbségek kollektív jogait még ilyen mértékben sem deklarálta. Ez elsősorban az akkori szovjet nagyhatalmi politika nyomásának tudható be, amely kizárólag stratégiai szempontok szerint kívánta rendezni az államhatárokat az ott élő lakosság nemzetiségi hovatartozásának teljes figyelmen kívül hagyásával. Annak érdekében pedig, hogy az ott lakó nemzetiségi kisebbségek ne zavarják ezt a folyamatot, találták ki Sztálin sugallatára egyes nemzetek és népcsoportok kollektív felelősségét a II. világháborúban való részvételre vagy a Szovjetunió által képviselt szocialista internacionálé érdekeinek az elárulására hivatkozva. Ezzel teremtettek politikai és jogi alapot a Szovjetunióban és a csatlós közép-kelet-európai államokban népcsoportok tömeges át- és kitelepítésére, sőt nem egyszer likvidálására, teljes szétszórására is. Szovjet nyomásra a győztes szövetségesek elfogadták a közép-kelet-európai térség ilyen kizárólagos stratégiai-hatalmi rendezését, amely túltett Trianonon is.

Ez nemcsak az újonnan megállapított határainkon kívül rekedt magyar kisebbségek helyzetét érintette igen kedvezőtlenül, hanem a vesztes Németországhoz sorolt és a történelem során Közép-Kelet-Európa különböző országaiban letelepedett németajkú lakosságot is sújtotta. Ezek tömegeit telepítették ugyanis Németországba át. De a Szovjetunió javára végrehajtott határkiegészítések folytán hasonló hátrányok érték nemzetiségi jogaiban a Kárpátalján visszamaradt magyarokat, szlovákokat és a Galiciában visszamaradt lengyeleket, valamint a moldáviai románokat is. Ebben közrejátszott a Szovjetuniótól való elszakadást ténylegesen lehetetlenné tevő az a "lenini nemzetiségi politika", amelyet Sztálin nyíltan a pánorosz sovinizmus szolgálatába állított. A Kárpát-medencében ennek a fényében éleződött ki még jobban az a nemzetiségi ellentét, amely történelmi képződményként a soknemzetiségű Osztrák-Magyar Monarchia területén a Habsburg-Uralkodóház koronáinak szuverenitása alatt élő népek több nemzetiséghez való tartozásából fakadt. Az egymás mellett, illetőleg az együttélésből óhatatlanul adódó időnkénti súrlódásokat a tartós gazdasági egymásrautaltság tompította és nem engedte a múlt században állandósulni.

Állandósulásához és elmélyüléséhez a kiegyezést követően a szűklátókörű osztrák és magyar hatalmi bürokrácia sovinszta politikája adott táptalajt, amely a közjogi hatalom gyakorlásából az egymással kiegyezett németen és magyaron kívül a Monarchiában élő többi nemzetet kiszorította, emberi, nemzetiségi, hovatartozási jogait azonban nem, vagy csak kismértékben sértette. A nemzetiségi viszályok csíráit azonban a múlt század közepén végigsöpört forradalmi hullámban az uralkodóház el tudta hinteni, elsősorban a magyarság hátrányára. Így módon egymásnak uszítva az egyes népeket, igyekezett úrrá lenni az Európában akkor végigsöpört forradalmi helyzeten. Ennek során pedig a birodalom összes más nemzetiségét azért hangolta a magyarság ellen, mivel itt volt a legerősebb és a legkitartóbb a forradalmi góc. A magyar szabadságharc ugyanis a birodalom széthullásával fenyegetett.

Jóllehet a kiegyezés után a hatalom által mesterségesen felgerjesztett magyarellenesség visszaszorult, azonban a Monarchia azon népei, amelyek az osztrák-magyar közjogi hatalomból kiszorultak, nemzeti öntudatra ébredésük fokozódásával arányosan egyre erőteljesebben a Monarchia két uralkodó nemzete ellen fordultak. A Trianoni Békeszerződés kapcsán életrehívott

új nemzeti államok és az Erdély elcsatolásával megnagyobbított Románia e nemzeti ellentéteket az állami politika rangjára emelve tovább gerjesztette, amelyet az új helyzetet létrehozó győztes nagyhatalmak visszaszorítani már képtelenné váltak.

Ide nyúlnak vissza a mai problémák, amelyek a közép-kelet-európai rendszerváltás során újból fellángoltak. Az eddig elnyomott nemzetiségek igénylik nemzetiségi kisebbségi jogaiknak legalább olyan mértékű helyreállítását, miként azt Trianon során a győztes nagyhatalmak garantálták. Ennek ellenhatásaként a Kárpát-medence Magyarországgal szomszédos államai közül viszont egyesekben az államot alkotó uralkodó nemzetek egyes irredenta csoportjai progromokkal fenyegetőznek, vagy progromokat hajtanak végre. Mindez egész Európa békéjét veszélyezteti és ezért olyan sürgős, hogy megnyugtató megoldást találjunk e bajok orvoslására, amely a jelenlegi status quo lehetőség szerinti megtartásával minden érdeket kielégítő igazságos rendezést tud nyújtani. Éppen ezért az akutság sorrendjében megvizsgáljuk az egyes velünk szomszédos országokat, illetve régiókat. Ennek során az egyes érintett országok kisebbségeinek helyzete alapján igyekszünk intézményszerű gyakorlati megoldásokat felvázolni, majd pedig mindebből általános elvi szintézis kialakítására teszünk kísérletet.

II.

A romániai nemzetiségek és Erdély helyzetének rendezéséhez

1. Erdély több évszázados története azt mutatja, hogy a Székelyföld kivételével Erdélyben és a hozzá tartozó Partiumban magyarok, románok és németek önkormányzati alapon békésen éltek egymás mellett. Nem feladatunk most azt kutatni, hogy a magyar ajkú székelyek már a magyar honfoglaláskor itt voltak-e, és hogy Árpád népe találkozott-e már Erdélyben élő románokkal, vagy sem. Valószínű, hogy nem, vagy csak elenyésző lélekszámban. Az viszont tény, hogy a tatár- és a törökdhülés, a Dózsa-felkelés, valamint az egyéb belviszályok következtében meggyérült erdélyi magyar munkaerő pótlására az évszázadok során nagyszámú román telepedett át a Regátból az Erdélyi-medencébe., Ezen kívül intézményes telepítés keretében találtak itt otthon a szászok, valamint a svábok, mely

utóbbiak jelentős része a Bánátban él. Rajtuk kívül, különösen a Partium déli területeire betelepültek szerbek is. A múlt század második felétől kezdve a pogromoktól menekülve tömegesen telepedtek le főleg Észak-Erdélyben jiddisül beszélő zsidók is. Erdély e soknemzetiségű lakosságán belül külön nemzeti önkormányzata a szászoknak volt. A többi nemzet is azonban a vallási, valamint a települési önkormányzat keretei között saját maga igazgatta a sorsát. Ez az elkülönülés azonban mégsem volt teljes, mert a gazdasági egymásrautaltság ha máshol nem is, de a vásárokon összehozta a különböző nemzetiségeket is. Mindez mentes volt belső feszültségektől, belvillongásoktól.

A nemzetiségi feszültségeket csak a múlt század végének nemzeti öntudatra ébredései termelték ki, amikor az államot alkotó és az államot nem alkotó nemzetek ideológusai és politikusai mesterségesen szították a nemzetiségi feszültségek tüzeit. Ezzel függ össze, hogy Trianon után Erdélyt a román állam erőteljesen centralizálta. Megszüntette a szász önkormányzat intézményrendszerét és a magyar közigazgatást, valamint közéletet is igyekezett elrománosítani.

A Trianoni Békeszerződés a mesterségesen gerjesztett nemzeti feszültségeket nem vezette le, hanem tovább mélyítette, ami Romániának sem használt. Ez megmutatkozott abban is, hogy míg a Román Királyság az erdélyi magyar kisebbség jogainak tendenciózus csorbítására pazarolta belpolitikai energiáit, addig az ezt nem tevő Csehszlovák Köztársaság sokkal jobb gazdasági szintet tudott felmutatni. A II. Bécsi Döntést követően pedig Erdély kettéosztása és fele részben Romániához, fele részben pedig Magyarországhoz csatolása az ott élő román és magyar ajkú lakosságnak egyaránt ártott, mert Románia éppen úgy nyíltan elnyomta a nála visszamaradt magyar kisebbséget, mint ahogy Magyarország a hozzá csatolt erdélyi területeken élt románokat.

A nemzetiségi feszültségek végül is a II. világháborút követően az ismét román fennhatóság alá került Észak-Erdélyben a vasgárdisták magyarellenes progromjaiban kulmináltak. Ennek megszüntetése érdekében került Észak-Erdély átmeneti időre szovjet közigazgatás alá. Minthogy az erdélyi magyarok, de a németek is akkor a szovjet hatalomtól kaptak védelmet a román

nacionalista túlkapásokkal szemben, ideológiájukban érthető módon a szovjet baloldaliság vált uralkodóvá. Éppen ezért a szovjet-hatalom romániai támaszai ebből a körből kerültek ki. Ezután a 60-as évek közepéig a nemzetiségi problémák viszonylag kedvező irányt vettek. Létezett egy magyar önkormányzat és habár a nemzetiségi önkormányzat nem is volt teljes, mert a németeket nem állították vissza, az ő nemzetiségi jogaik gyakorlása is zavartalan volt. Ebben az időszakban Románia gazdasági színvonala jelentősen emelkedett. Georghiu Dej halála után azonban már az ő idejében egyre előtérbe kerülő nacionalista erők hatalomra segítették Ceausescut. Hogy a román nacionalizmus elvárásainak eleget tegyen, Ceausescu már hatalomra jutása kezdetétől az egységes román nemzet kialakításának fantomját kergetve igyekezett szisztematikusan szétszórni az erdélyi magyarságot a Regátba, a regáti románságot pedig betelepíteni az egységes etnikumú magyar-, székely- és német lakta erdélyi területekre. A regát túlnyomóan mezőgazdasággal foglalkozó tömegeit áttelepítve a korábban kizárólag vagy nagyobb részt magyar- és német ajkú erdélyi városokba, részükre ipari foglalkoztatásról gondoskodott. Elsődlegesen e célkitűzést szem előtt tartva, fejlesztette erőltetett módon az ország gyáriparát, főleg nyugati kölcsönökből, gondolván azt, hogy a gyáripar termékeinek tőkés exportjából törleszti majd a kölcsönöket. Az üzemi és munkástradíciókkal nem rendelkező képzetlen, nemrég még falun élt munkaerő azonban alkalmatlannak bizonyult arra, hogy exportképes, magas színvonalú termékeket állítson elő. Ezért tömegesen gyártották az eladhatatlan termékeket, ami a nepotista vezetés pazarlásai mellett az államháztartás csődjéhez vezetett. Ráadásul Erdély városaiba ilymódon betelepített embertömegeknek lakásról kellett gondoskodni és ezért elindult egy hatalmas és költséges lakásépítési program, mely egészen az 1989-es forradalomig fennállott. Ugyanakkor a tömegével épült lakások stabilitása, minősége és lakhatási színvonala nem kielégítő. Ezek az épületek nem felelnek meg sem egy távlatibb fennállási tartam, sem az átlagkomfort, sem pedig az építés és településesztétika követelményeinek. Ezért - miközben a lakásépítés változatlan ütemben folyt - egyre több az üres lakás a vonakodó beköltözés miatt.

Az ország tetemes adósságának visszafizetése érdekében Ceausescu mindent, amit lehetett, exportált. Ezért a belföldi fogyasztási igények kielégí-

tetlenek maradtak. Az ország lakossága a munkahelyi (vállalati) tervteljesítéstől való lemaradásra hivatkozva (aminek nem a munkakollektiva, hanem a bürokratikus anyagelosztás, az akadozó anyagellátás az oka) stagnáló nominálbérből a levonások következtében egyre kevesebbet kapott meg, ennélfogva reálbére csökkent. Ugyanakkor az alapvető szükségletekhez a hivatalos áruellátás működőképtelensége miatt csak a feketepiacon juthatott hozzá, egyre emelkedő árakon. A tendencia mindezek következtében a lakosság elnyomorodása és az államkassza kiürülése lett.

A gazdasági problémákat ezért a ceausescui vezetés a nemzetiségi ellentétek kiélezésével és a kisebbségek hibáztatásával kívánta elkendőzni, megoldani pedig a nemzetiségiek terhére akarta, kezdettől fogva. A nemzetiségekkel szemben egyre élesebben alkalmazott hátrányos megkülönböztetés hatására először a legkisebb létszámú kisebbséget, a zsidóságot sikerült a hatalomnak Romániából eltávolítania. Ugyanezt a politikát folytatta a jóval nagyobb lélekszámú németajkú lakossággal szemben is. A megdöntött conducatori hatalom e két kisebbségi csoport tagjainak kitelepülését egyenesen erőltette, mert Izrael és a Német Szövetségi Köztársaság minden egyes kitelepülő után fejkvótát fizetett a román államnak. A Ceausescu-vezetés pedig ebből az emberkereskedelemből is javítani akarta gazdasági helyzetét. Mivel pedig a hatalom a magyar kisebbségtől sem nagy tömege, sem pedig Magyarország alacsony tehervállalási képessége miatt ilyen módon megszabadulni nem tudott, a legdurvább elnyomó politikát folytatta, hogy felszámolja nemzeti jellegét, etnikumát. Egyre drasztikusabb módon korlátozta a nemzeti nyelvek gyakorlását, a nemzetiségi kultúrák életterét, a magyar és a német anyanyelvi oktatást. A nemzetiségi jogoknak ez az elnyomása integráns részét képezte az általános emberi jogok elnyomásának, aminek szenvedő alanya a többséget jelentő román lakosság is volt.

Nem véletlen ezért, hogy együttes fellépéssel kelt fel a két nemzet a ceausescui önkénnyel szemben és döntötte meg azt. Úgy tűnt, hogy a két nép a forradalmat követően egymásra talál. E reményt azonban szertefosztatják azok és az azokhoz hasonló román nacionalista körök, amelyek a II. Világháborút követő vasgárdista pogromokat szervezték. Ezt tanúsítják többek között az 1990. márciusi mosvásárhelyi vérengzések. A Vatra Romaneasca ultranacionalista szervezet husángokkal felfegyverezve szabadított

feldühített román tömegeket az alapvető nemzeti-kisebbségi jogaiért békésen demonstráló magyarokra, amit a helyi hatóságok tétlenül néztek.

A Trianon óta Közép-Európában újra és újra felvillanó és - miként a történelem is igazolja - nem egyszer a népirtás határát is súrolta nemzetiiségi összetűzéseknek egyszer és mindenkorra intézményes garanciákkal elejét kell venni, e térségnek Európa fejlődésére is kiható jövője érdekében. A marosvásárhelyi pogromot követő első döbbenet hatására francia részről felvetődött az ENSZ égisze alatt egy összeurópai kisebbségvédelmi tanács megalakításának a gondolata, amely valamennyi Európában létező nemzeti kisebbség jogainak védelmével foglalkozna. Ez kiindulásnak nagyon jó, azonban emellett az egyes többnemzetiségű államokon belül is ki kell alakítani modellértékű védelmi és garanciarendszert, szervezeti vetületeivel együtt.

2.) Ha e körülményeket Románia, azon belül pedig a Regat és Erdély történetével összefüggésben vizsgáljuk, akkor látnunk kell azt is, hogy Románia sohasem volt és nem is lesz csak latin eredetű egységes nemzet. Az eredetileg magyar-székely lakosságú Erdélybe már a középkortól kezdve nagyszámban betelepednek németek és románok. Ugyanakkor az erőszakos asszimilációs politika, de a természetes társadalmi-gazdasági folyamatok hatására is egyre nagyobb számban telepednek le a Regátban is magyarok meg németek, különösen Bukarestben, miközben nemzetiségüket is igyekeznek megtartani. Az egységes nemzetké alakítás erőltetése tehát illuzió. Ezért minden, felülről irányított asszimilációs törekvés csak arra alkalmas, hogy megnyomorítsa a Romániában élő valamennyi nemzetiség életét, beleértve az államot alkotó legnagyobb nemzetiséget, a román is.

A főleg Erdélyre koncentrálódott soknemzetiségű Románia nemzetiségi problémájának megnyugtató megoldását tehát egészen más irányban, Erdély egységében, egységes kezelésben kell keresnünk. Különálló, de ezzel mégis összefüggő kérdés az, hogy ennek megoldása egy egységes Románia keretén belül történne meg, vagy Erdély önálló állammá szerveződése útján. Erdély ügyének valamennyi ott élő nemzetiség számára történő kielégítő rendezése csak egy módon képzelhető el akkor is, ha Transsylvania autonóm testként

maradna meg Románián belül, aminek egy, a Ceausescu- diktatúra megdöntését követő demokratizálódási folyamatban egyre nagyobb a realitása.

Le kell szögeznünk: nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy Erdélyt ma három nagy nemzetiség lakja. A lélekszámot illetően ma ferdítés nélküli adatok nem állnak rendelkezésre. Ezért egy olyan népszámlálást kellene végezni Erdélyben, de egész Romániában is, ahol mindenki szabadon nyilatkozhatna nemzetiségi hovatartozásáról. Ennek alapján a nem román ajkú és Erdély földjéről különböző körülmények miatt eltávozott magyar és német ajkú nemzetiségieknek meg kellene adni a lehetőséget arra, hogy egyrészt anyanyelvöknek megfelelő nemzetiségűnek és erdélyinek vallhassák magukat pillanatnyi tartózkodási és lakóhelyüktől függetlenül. Ezen kívül lehetővé kellene tenni, hogy mindazon erdélyi illetőségű nemzetiségiek - ide értve román, magyart és németet - akik a Ceausescu-diktatúra nyomása miatt menekültek el az országból, egyrészt anyanyelvük szerinti nemzetiségieknek, másrészt erdélyieknek (transzylvániaknak) vallva magukat, kifejezetten ide telepedhessenek vissza.

Mindezt figyelembe véve, Erdélyben a három egymással egyenjogú fő hivatalos nyelv a román, a magyar és a német kellene hogy legyen. Emellett mindenütt használható "helyi" hivatalos nyelvvé az Erdélyben szórvány nemzetiségekként élő szerbek, szlovákok, lengyelek és a jiddist beszélő zsidók nyelvét kellene tenni. Ami ez utóbbit illeti, a II. világháború előtti népszámlálási adatok szerint Erdély egyes településein a jiddist beszélő zsidó lakosság lélekszáma 25-50 % körül is mozgott. A II. világháborút követő időkből is vannak olyan adatok, miszerint a jiddist beszélők száma egész Romániára kivetítve alig maradt 3 % alatt. Ezek túlnyomó többsége kétségtelenül Erdélyben élt. Ma már a jiddist a hivatalos román statisztikák szerint Romániában nem beszélik. Ugyanez vonatkozik a szlovák és a lengyel nyelvre is. Ezzel szemben a tények azt mutatják, hogy egyes kistelepülések lakói egy részének anyanyelve ma is ezek valamelyike. A természetes asszimiláció és a fejpénz ellenében eddig történt zsidó kivándorlások ellenére mégis lehet, hogy beszélik e nyelvet is még egyes helyeken. Valószínűsíti ezt, hogy Jeruzsálem egyes negyedeiben található ortodox vallású olyan lengyel és erdélyi-, regáti eredetű kolóniák, melyek nem is olyan régen kivándorolt lakói egymással jiddisül érintkeznek ma is. Azt, ha a közel 25 éves zsarnokság

nagyrészt fel is számolta e szórvány nemzetiségeket, (népeket) a jóvátétel akkor korrekt, ha a szülőföldre való anyagi, politikai, nemzetiségi-származási hátrány nélküli vissztelepítésre itt is szabad lehetőség van.

Áttérve a nemzetiségi önkormányzatok intézményrendszerére, Romániában minden nemzetiségnek politikai erejű jogi személyiséget és ezzel együtt önkormányzati jogalanyiságot szükséges biztosítani. Ez a Regátban élő és ott is maradni szándékozó és önmagát annak is valló magyarság és németiség itt csak szórvány nemzetiség lenne. Ugyanígy szórvány nemzetiség lenne az itt élő szerb lakosság is. Mindezt figyelembe véve egész Romániában - beleértve Erdélyt is - valamennyi szórvány nemzetiségnek is meg kell adni a nemzetiségi önkormányzat, a nemzetközi jogalanyiság jogát.

Mindez Erdélyt érintve a következőt jelentené: a három fő nemzetiség kizárólag a saját nemzetiségére illetékes nemzetiségi elnökséget és kormányzatot hozna létre, mely igazgatná saját kulturális, oktatási és egyéb intézményeit és saját költségvetéssel, valamint vagyonnal gazdálkodna. Ez annyit is jelentene, hogy az erdélyi "alap" nemzetiségi önkormányzatok központjaiban vissza, illetve fel kellene állítani a román felsőoktatási intézmények mellett a magyarokét és a németekét is. Ugyanígy szükséges lenne nemcsak részben, hanem a maguk teljességében visszaállítani az Erdélyben működött és történelmileg kialakult, időközben azonban elsovasztott vagy megszüntetett kulturális és vallási intézményeket (Erdélyi Múzeumi Egyesületet, a különböző más felekezeti szervezeteket, intézményeket és kollégiumokat stb.), amire a közel negyedszázados diktatúra és erkölcsromboló hatásainak felszámolása miatt is szükség van. Ezen intézmények visszaállítása csak részben történt meg. Jóllehet a magyar nyelvű római katolikus püspökségeket visszaállították, de a görögkatolikus intézményekét még nem. Nehezen megy előre a nemzetiségi (magyar, német) oktatási és kulturális intézmények reorganizálódása is. A hivatalos román politika számos akadályt gördít e folyamat megvalósulása elé.

A hagyományokat is figyelembe véve a román és a magyar nemzetiségi önkormányzat centruma Cluj-Napoca /Kolozsvár, míg a németé Hermannstatt/Sibiu-Nagyszeben lehetne. E nemzetiségi önkormányzatok parlamentje, vagyis az erdélyi román, magyar és német parlament külön-külön megvá-

lasztaná a maga román, magyar és német tartományelnökét, azaz Erdély/Transsylvania elnökét, ugyanígy a maga miniszterelnökét és minisztereit. Ennélfogva mindegyik tisztség nemzetiségek közötti triumvirátus lenne, ahol a triumvirátus tagjai a megbízatás (választási ciklus) időtartama alatt - alkotmányilag rögzítve - a saját nemzetiségének létszámával arányban töltené be az elnöki, a miniszterelnöki, illetve a miniszteri tisztséget, mely idő alatt a másik kettő alelnökként, miniszterelnökhelyettesként, illetve miniszterhelyettesként működne, egymást váltva a cikluson belül. Eszerint a rotációs rendszer szerint kellene Erdélyben betölteni a megyei, a járási, a városi és a községi néptanácsok, azaz a területi és a helyi önkormányzatok elnöki, elnökhelyettesi (illetve polgármesteri és alpolgármesteri), titkári és titkárhelyettesi tisztségeit, valamint Erdély valamennyi össznemzetiségű intézményében az intézményvezetői és a vezetőhelyettesi tisztségeket is. Ugyanakkor pedig az erdélyi szóránynemzetiségeknek ott ahol túlsúlyban vannak, a helyi néptanácsi szervekben számarányuk szerint kellene képviselőket biztosítani, ide értve a helyi vezető tisztségviselőket és helyetteseik megválasztását, valamint azok egymást követő arányos rotálását is, a megbízatásuk időtartama alatt. Egész Erdélyre kiterjedően pedig a parlamentbe alkotmányilag biztosított számú képviselőt küldhetnének, esetleg egy-egy államminisztert az erdélyi autonóm tartományi kormányba is.

Ha a Regátban is kialakulna Erdélyen kívül egy, vagy a történelmi államszerveződés hatására (Olténia, Muntenia, Bukovina) több regionális tartományi román szervezet, ott is az ott élő szóránynemzetiségeknek, úgymint magyaroknak, németeknek, szerbeknek és másoknak, hasonló módon volna szükséges az államhatalomban (parlamentben), valamint az igazgatásban részvételt biztosítani, miként ezt Erdély vonatkozásában felvázoltuk. Tulajdonképpen az NSZK-hoz, Ausztriához, Svájc-hoz hasonlóan szövetségi-tartományi, vagy Jugoszláviához, Csehszlovákiához hasonlóan államszövetségi rendszert volna helyes kialakítani. Ezek valamelyike látszik ugyanis az alulról felépülő és a nemzetiségi jogokat is megnyugtató módon biztosítani alkalmas olyan államszerveződésnek, amely a plurális érdekeket a legdemokratikusabb módon képes összhangba hozni.

Ebben az esetben elkerülhető egy olyan második megoldás, amelyben az itt leírt és mindegyik nemzetiség érdekét védő belső politikai és igazgatási

berendezés mellett teljesen önálló Erdély alakuljon meg. Egy ilyen megoldást a két Világháború között sokan a Kelet Svájcának tartottak volna. Ez a nézet a Ceausescu-rendszer durva nemzetiségi elnyomásának a légkörében érthető módon ismét felvetődött. A rendszer bukásával és a Román Nemzeti Megmentés Tanácsa első nyilatkozatai alapján azonban minden remény megvan arra, hogy egy olyan nemzeti-nemzetiségi közmegegyezés alakuljon ki, amely egy egységes, de ugyanakkor mégis egy relatíve differenciált Románia keretében képes biztosítani Erdély speciális helyzetét és a nemzetiségi jogokat is Románia más területein. Ily módon maga Románia válhatna Kelet Svájcává.

III.

A kisebbségek helyzetének rendezési problémái Ukrajna, a Cseh- és a Szlovák Köztársaság területén

1. Ebben a fejezetben szándékosan tárgyaljuk együtt a trianoni békeszerződéskor Magyarországtól először Csehszlovákiának odaítélt, majd a II. Világháborút követően Szovjet-Ukrajna által megszerzett Kárpátalján élő magyarság helyzetét, a Trianon óta - a Bécsi Döntés átmeneti időszakának kivételével - mindig is Csehszlovákiához tartozott felvidéki magyarságával. Ugyanakkor nem koncentrálnak az ezeken a területeken élő egyéb nemzetiségekre, mivelhogy e nemzetiségek vagy igen kis lélekszámuk miatt (mint pl. a németek Csehszlovákiában, vagy a szlovákok a Kárpátalján), vagy amiatt, hogy a szláv nyelvcsaládhoz tartoznak (mint pl. a kárpátaljai rutének, a szlovákiai lengyelek) sohasem váltottak ki az államot alkotó nemzetben olyan nacionalista ellenszenvet, mint a magyar. Ugyanakkor szándékosan vesszük előre a kárpátaljai magyarság helyzetének bemutatását, mivelhogy itt Csehszlovákia számára is modellértékű fejlődés indult el a magyar kisebbségi jogok rendezése és biztosítása terén.
2. Optimizmusra ösztönző tényező ami Kárpátalján a Gorbacsov által fémjelzett szovjetunióbeli általános reformmal, rendszerátépítéssel elindult és folytatódik az azóta önállóvá vált Ukrajna politikájában a nemzeti és a nemzetiségi sérelmek orvoslása terén. Korábban a Szovjetunió volt az, amely a Brezsnyev által konzervált és Sztálin által végrehajtott brutális és népirtással is felért nacionálsoviniszta nemzeti- és nemzetiségi politika

elfedése érdekében a nemzetiségi kérdések rendezésének mikéntjét az egyes államok belügyének tekintette. Ezért is tekintették ilyen kérdésnek a velünk határos, szomszédos, moszkvai irányítás alatt állt államok, a határaikon belül élő magyarság helyzetét, amelynek saját nemzetiségi törekvéseit a szocialista internacionalizmusra hivatkozva fojtották el. A Nyugat, főleg Amerika a maga általános emberi jogi és kisebbségi érdekvédelmi koncepciója alapján önmagából kiindulva sem figyelt fel arra, hogy a közép-kelet-európai térségben ezen a téren milyen nacionálsoviniszta visszaélések vannak. Ennélfogva maradt el az államot nem alkotó kisebbségi nemzetek nemzetközi jogalanyiségának elismerése, amelyet a II. világháborút követő koalíciós korszak neves jogbölcész politikusa, Moór Gyula joggal kért számon a jogi személyiségről írt könyvében. (A jogi személyek elmélete. Bp. 1931. 29. 1.)

Úgy tűnik most, hogy Ukrajna élen jár mindennek a megteremtésében. Ez vonatkozik a kárpátaljai ruszinokra és magyarokra is, akiket korábban a szovjet-orosz és az ukrán szovjet hatalom éppen úgy elnyomott, mint amiben része volt az erdélyi kisebbségeken kívül a szlovákiai kisebbségeknek is. Minthogy a kárpátaljai magyarság összefüggő zárt területen él, az ukrán politikai hatalom mérlegeli, miként lehetne területi önkormányzatot biztosítani az ott élő magyaroknak. Ennélfogva tervezi, hogy Kárpátalján egy olyan Autonóm Magyar Terület szerveződné meg, mely Ukrajna keretei között működne. Az ott élő magyarok részéről is jogos az erre irányuló igény, a megfelelő lélekszámban, összefüggő területen történő zárt rendszerű együttélésük miatt. Az is öröndetes, hogy a magyar nemzetiségiiek részére az egyes szak-, és tudományterületek széles skáláján keresztül biztosítva látszik a magyar anyanyelvükön történő értelmiségivé válás lehetősége. És ez igen fontos, mivel egy nemzeti kisebbség kulturális kiteljesedése, identitástudata és minden oldalú kiteljesedése nem képzelhető el saját vezető értelmiség nélkül.

A kárpátaljai magyarságnak itt tervbevetett szervezeti és kulturális jogainak biztosításával összefüggésben azonban szükséges felvetni azt, hogy Kárpátalja területének és lakosságának hozzávetőlegesen 40 %-a magyar anyanyelvű, míg 60 %-a ruszin, és mindössze két falu szlovák anyanyelvű a Szlovákiával szomszédos határ mellett. Figyelembe véve azt, hogy Ukrajnán

belül Kárpátalja etnikai és gazdaságföldrajzi szempontból egyaránt eltér Ukrajna más, Kárpátokon túli területeitől, indokolt a Kárpátokon inneni területek számára egységes területi autonómiát biztosítani. E gazdaságföldrajzi adottságok által körülhatárolható területi autonómián belül - minthogy annak keretei között két népcsoport létezik, van létjogosultsága a magyar és a ruszin nemzetiségi területi autonómiának, csakúgy mint a két szlovák község települési autonómiájának. Emellett nem lehet figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a régi Galicia területe etnikai és gazdasági szempontból ugyancsak különbözik az Ukrán Állam történelmi területeitől. Itt ugyanis a lakosság összetétele nem tisztán ukrán, hanem vegyesen lengyel-ruszin és ukrán. E vegyes lakossági összetételű területen történetileg is nézve a mezőgazdasági kereskedelem mellett az ipari jellegű is jelentős szerepet kapott, míg a régi Ukrajnában a mezőgazdaság és a mezőgazdasági termékkereskedelem dominált. Ezért itt is lehetne valamiféle területi és azon belül pedig területi nemzetiség és kizárólagos nemzetiségi autonómiában gondolkodni hasonló elvi alapon, mint amelyet Románia vonatkozásában felvázoltunk.

Ebben a szemléletben a Galicia területén élő ruszinok területi- nemzeti- ségi autonómiája összekapcsolható volna a Kárpátaljai ruszinokéval az etnikai településrajzi egybefüggés következtében. Emellett Galiciában jelentős lengyel ajkú lakosság él, részben ugyancsak egybefüggő etnikai területen. Ezt figyelembe véve a Galiciában élő lengyeleket is a kárpátaljai magyarokhoz hasonló területi autonómia kellene, hogy megillesse. Valószínű, hogy ugyanez a helyzet a többnyire még mindig jiddis nyelvet beszélő galíciai és ukrainai zsidósággal is, melynek egy részét annak idején Sztálin Szibériába, a kínai határhoz telepített át egy ál-zsidó "autonóm" területet létesítve. A helyben maradt zsidóság viszont pogromtól fél, és nem is alaptalanul (v. ö.: HVG, 1989. 5. sz.) Éppen ezért védelmükről nemcsak vallási, hanem nemzetiségi alapon is gondoskodni kell egy kultúr-Európában. Ez azt igényli, hogy ha az Ukrajnában élő zsidóságnak az erőszakos átteleptetések, majd pedig nagyméretű kivándorlása miatt egybefüggő területi autonómiát biztosítani már nehéz lenne, az egyes településeken belül a "szórvány" nemzetiségeknek megfelelő saját helyi önkormányzatukat és önkormányzati szövetségeiket, az egyes helyi, területi és tagköztársasági állami önkormányzatokon belül - Erdélyhez hasonlóan - számarányuknak megfelelő paritásos

képviselőket szükséges biztosítani. Részükre ugyancsak biztosítani kell az összes nemzetiségi kulturális, oktatási és vallási intézményrendszer szabad kialakításának a lehetőségét a főiskoláig bezáróan.

Ukrajnában a zsidóságon kívül szórvány nemzetiségként, mind Kárpátalja, mind a volt Galícia területén belül és azon kívül még a szlováksággal és a németiséggel is számolni kell. Lehet, hogy egyes területeken zárt etnikai letelepedettségük autonóm területi rendezést is megkíván, amire egyes sűrűn lakott zsidó-jiddis területeken a zsidó nemzetiség vonatkozásában is sor kerülhet. Nem úgy a Kárpátalján kívül lakó magyarság esetében, amellyel azonban Ukrajnában a Kárpátokon túl - mint szórvány nemzetiségekkel - számolni kell. Ez különösen az egyes nagyobb galíciai településekre, mindenek előtt pedig Lemberg (Lvov) vonatkozik. Ezek a területeken a magyarok szórvány nemzetiségi jogait is az előbb leírtakhoz hasonlóan rendezni kell! A szórvány nemzetiségek jogállását is a már említett okok következtében kettős szinten, azaz össz-szövetségi és ukrán szinten szükséges rendezni.

3. Áttérve a szlovákiai magyarság helyzetére - mint már említettük - modellértékűnek látszik a fent bemutatott ukrán rendezés. A 250 ezer lélekszámú magyarság túlnyomó része az É-i magyar, illetve a D-i szlovák határ mentén elnyúlva, mintegy 50 km széles sávú területen él. Itt a települések többsége - beleértve városokat is - színmagyar, vagy majdnem az. Ennek ellenére az újból fellángolt szlovák nacionalizmus ezt az egy tömbben élő kisebbséget ismét tömegével a Duna másik partjára akarja átűzni. Megint fellángolnak a szlovák nacionalizmusnak Európa kultúralt nyugati részétől teljesen idegen kollektív bűnösséget és felelősségrevonást felvető lázításai, amit az 1945-48-as időszak sztálinista nemzetiségi jogokat semmibevevő politikája annak idején fedezett.

A szlovák nacionalizmussal és az erőszakos szlovákosítási politikával szemben, a Szlovákián belül élő magyar kisebbség csak úgy tudja hatékonyan megvédeni magát, ha nemzetközi-jogilag is garantálva azon államok részéről, amelyek a jogelőd Csehszlovákia határait a két világháború után megállapították, elismerésre kerülne olyan nemzetközi jogalanyisága, amely maga után vonná kisebbségi helyzetének védettségét is. Ezt meg kellene tenni a

kárpátaljai és a romániai magyarságot, sőt valamennyi e területeken élő kisebbségi helyzetben élő nemzetiségeket érintően is. Ez első alapja lehetne annak, hogy Közép-Európa, sőt az Egyesült Európa valamennyi államában élő kisebbségek hasonló státust kapnának, hasonló védelemmel!

Ezen túlmenően Szlovákiában a magyar kisebbségnek a már említett egy tömbben való együttélésére tekintettel, a tervbevetett kárpátaljaihoz hasonló jelleggel egy autonóm magyar területi- közigazgatási státust volna indokolt biztosítani. Ezeken a területeken a szlovákok kisebbségben élnek. Részükre is azonban a községi és városi, valamint a járási, esetleg a megyei önkormányzatban is biztosítani kellene az arányos képviselést hasonlóképpen, miként azt a romániai kisebbségekről szóló részben leírtuk. Biztosítani kellene a szlovákok részére is, hogy a többségben magyar-lakta települések, járások és megyék kollektív vezető testületeiben számarányuk szerint legyenek képviselve, a polgármesteri, a községbírói, a jegyzői székben, valamint a járási és a megyei vezetés élén pedig a megválasztott magyarral együtt a szlovákok által választott és a mandátum időtartama alatt a magyar és a szlovák lakosság számaránya szerinti időre egymást váltanák. Ugyanezt persze megfordítva is meg kellene tenni a magyarok javára az általunk javasolt magyar autonóm területeken, ahol a magyarság csak szórvány nemzetiséget képez.

Ha a feltételei adottak, hasonló területi-nemzetiségi önkormányzatot, ha pedig nem akkor szórvány nemzetiségi státust és az azzal járó arányos nemzetiségi képviselést biztosítani lenne szükséges nemcsak a szlovák, hanem a Cseh Köztársaság területén élő valamennyi egy területen élő, valamint szórvány nemzetiségnek is. Itt gondolunk mindenképp előbb a cseh-szudéta területekre, mégpedig a II. világháború után kitelepített és Dél- Szlovákiába azóta sem visszatért magyarokra, az ott még mindig élő szudéta-németekre, valamint az észak-szlovák határon található lengyelekre.

Itt kell szólni még az 1990-ben megszavazott cseh és szlovák parlamenti képviselési törvényről is, amely kategórikusan kimondja, hogy az akkori Csehszlovákiában csak az a párt kaphat képviselői helyet mind az egyes köztársaságok parlamentjeiben, mind pedig a szövetségi parlamentben, amelyik elnyeri a választópolgárok szavazatainak legalább 5 %-át. Ez valamennyi

kisebbséget hátrányos helyzetbe hozza. A létszámát tekintve a legnagyobb magyar kisebbség parlamenti képviselője is bizonytalan, a nálánál jóval kisebb nemzetiségek képviselői mandátumhoz jutása pedig szinte kizárt. Csehszlovákia e törvény megalkotása óta két önálló állammá vált a cseh nemzetiségi politikát figyelve, ez a megoldás a kisebbségek javára minden bizonnyal módosul, nem így azonban Szlovákiában, ahol az államalkotó nemzet szupremációjának a tana ismét előtérbe került és a nemzeti kisebbségek elnyomása ismét erősödött. Szlovákiában is ezért - figyelembevéve azt, hogy Magyarországhoz hasonlóan ez az ország is tagja kíván lenni az Európai Uniónak - az Európa Tanács a tagállamaihoz hasonló gyakorlatot követve a kisebbséget alkotó nemzetiségi képviselők mandátumait lakossági számarányuk, valamint pártjuk taglétszáma szerint kellene megállapítani a többi pártra érvényes 5 %-os általános alsó határtól függetlenül. Ezen túlmenően pedig még arról is szólni kell, hogy az Egyesült Európa-tagságra törekvéssel a tervbe vett vízumkényszer sem áll összhangban, sőt: általános nemzetközi jogi elvé kellene tenni, hogy az olyan államok, amelyek határai között közös nemzetiségek laknak, egymás irányában tartózkodnak a vízumkényszer alkalmazásától. Ez családi-rokoni kapcsolattartás szempontjából is lényeges.

Végezetül visszatérve a szlovákiai magyarság javára létesíthető területi autonómiára, az esetleg két megyét foglalhatna magában, amely két megyét a többitől függetlenül a többségi lakosságú magyar területeken újonnan kellene kialakítani. Mindez nemzetközi ellenőrzés mellett új népszámlálást igényelne a nemzetiségi hovatartozás megjelölésével egybekötve. Az így létrehozható autonóm területen biztosítani kellene a magyarság valamennyi kulturális, oktatási és vallási-felekezeti intézményeinek felállítását és működését, ide értve a magyar egyetemet, a különböző magyar felekezetek vallási és kulturális szervezeteit, a magyar irodalmi és szakkönyvkiadást, stb. Itt említenénk meg azt is, hogy egy nemzet, de ugyanúgy egy államalakulat eszmei- erkölcsi ereje hagyományában van. Valamikor Morvaország is önálló nemzetként és államként létezett. A több évszázados együttélés következtében azonban összeolvadt a csehekkel. Ebben az esetben egyik sem olvasztotta magába a másikat, hanem kölcsönösen szívódtak egymásba, hiszen mind a Cseh, mind pedig a Morva Korona a német eredetű Habsburg-ház

fennhatósága alá került. Mindkét korona a Habsburg Monarchia részeként 1919-ig megnevezve volt. A történelmi örökség szimbólumaként szóba jöhetne Csehországon belül egy esetleges határmenti német területi autonómia mellett egy Morva autonóm terület felállítása is. Ez esetben mind a Szlovák, mind a Cseh Köztársaságban egy-egy, illetve egy vagy két autonóm öngazgatási egységgel lehetne számolni.

Egy ilyen felállás mellett mind Csehország, mind Szlovákia megközelíthetné az ideális svájci államberendezkedést, ahol a 2/3-os többségű németajkú és az 1/3 kisebbségű francia ajkú kantonok mellett létezik két olasz és egy réto-román anyanyelvű kanton is, amelyeket nem nyomnak el sem a németek, sem a franciák.

IV.

A kisebbségi jogok tiszteletben tartásának problémái a Balkánon

1. Jugoszlávia a szétesés előtt több nemzeti köztársaságból állt szövetségi köztársaság volt. A köztársaságok közül Szerbián belül két autonóm tartomány létezett. Közülük az egyik a szinte kizárólag albán nemzetiségi-ekből álló Koszovó, míg a másik a terület nyugati felében zárt etnikumú szerb, míg a nyugati részében pedig ugyancsak zárt etnikumú magyar lakossággal rendelkező Vajdaság. A II. világháborút követően megalkotott Jugoszláviának 1991-ben bekövetkezett széteséséig a háború befejezését követő magyarságot sújtó népirtás után a Jugoszláviában élő nemzeti kisebbségek jogai megfelelően biztosítva voltak, ide értve a főiskolai szintig terjedő anyanyelvi oktatást is. Ez volt jellemző az említett két tartomány nem államot alkotó nemzetiségeire, Szerbiában a horvátokra, szlovénokra, Horvátországban az annak a területén élő szerbekre és szlovénokra, Szlovéniában pedig a másik két ott élő szláv kisebbségre, valamint más kisebbségi népcsoportokra, ide értve a magyarokat is. Hasonlóképpen festett a helyzet Jugoszlávia többi tagköztársaságában is.
2. E felszín alatt azonban ebben az idillikusnak tűnő helyzetben is komoly ellentétek feszültek, amelyek Titó halála után egyre jobban elmélyültek, majd pedig 1990-re szétrobbantották a jugoszláv szövetséges államot. Ennek okaként a többi tagköztársaság felett vezető szerepre törekedett

nacionalista szerb hegemonia jelölhető meg. A belső feszültségekre Szerbia először a Vajdaság és Koszovó autonóm tartománykénti megszüntetésével reagált, majd pedig a szövetségi államfői posztot kívánta a szerb elnök a maga részére állandósítani. Az egyes köztársaságokat pedig önállóságuk kikiáltása után fegyverrel akarta a szerb vezetés térdre kényszeríteni. A Szerbiából és Crna-Gorából megalakított formális Kisjugoszlávia, gyakorlatilag azonban az ott primszerepet játszó Szerbia a Szlovéniával szembeni harcokat a harctéri sikertelenségei után csakhamar beszüntette, mivel Szlovénia területén szerb lakosság nem volt.

Nem így azonban Horvátország és Bosznia-Hercegovina esetében, ahol a horvátok és a bosnyákok mellett jelentős számú szerb kisebbség is él. Horvátországban Szerbia közvetlen harci fellépésekkel igyekezett azokat a területeket okkupálni, ahol ha csak kisebbségben is, de szerb lakosság is található és hajt végre népirtást kimerítő etnikai tisztogatást a horvát és a bosnyák lakosság sérelmére, aminek veszélye már a Vajdaság magyar lakosságára is kezd kiterjedni bár még népirtási jelenségek nélkül. Horvátország hajlandó az európai eszméknek megfelelően a területén élő szerb kisebbség részére az őt megillető önrendelkezést biztosítani, legalább is deklaráció szintjén. Már nem ilyen egyértelműen ítélt meg ez a hozzáállás a bosnyákok irányában. Ugyanakkor az eléggé el nem ítélt szerb kegyetlenkedések mellett kifogásolható a bosnyák vezetésnek is a konok magatartása, amely a boszniai szerbekhez hasonlóan szintén tiltakozik Bosznia-Hercegovina nemzetiségi kantonokra osztásával szemben.

Bosznia-Hercegovina önálló államkénti elismerése mellett, területének az ott élő nemzetiségek szerinti kantonokra osztása az egyedüli reálisan járható út. Ez nem más, mint a területi autonómián, illetve önállóságon belül a nemzetiségi-területi autonómia rendszernek Svájc-hoz hasonló olyan kialakítása, amelyen belül az általuik kifejtett nemzetiségi kisebbségi önkormányzati-önigazgatási rendszer részletei kiépíthetők.

Mindezt figyelembe véve Bosznia-Hercegovinában az egyes kantonokon belül élő más nemzetiségieknek is meg kell adni a már kifejtett módon a saját települési önkormányzatot, valamint a települési és a kantonönkormányzatban való közreműködési jogot. Ezen túlmenően a Bosznia-Herce-

govina területén élő valamennyi nemzetiség nyelvét hivatalos nyelvként kellene elismerni. Hasonló megoldás mellett kellene rendezni Horvátországban a horvát-szerb viszonyt, Szerbiában pedig a szerb-horvát viszonyt. Ugyanígy lenne szükséges Szerbiában, azon belül pedig a vajdasági területi autonómia visszaállítása mellett, azzal párhuzamosan a szerb-magyar kapcsolatot is.

Ennek figyelembevételével Szerbiában a magyar nyelv nemcsak hivatalos nyelv maradna a szerb mellett, hanem - miként ezt Erdély vonatkozásában felvetettük, annak analógiájára - a Vajdaságban is minden tartományvezetői tisztségre egy szerb és egy magyar tisztségviselőt kellene választani, akik hivatali idejük alatt időarányosan váltanák egymást a tartomány szerb és magyar lakosságának aránya szerint. Amíg az egyik van hivatalban, addig a másik helyettesi posztot töltene itt is be. A városi és a községi helyi önkormányzatokban pedig a túlnyomó többséget képviselő nemzetiség tagjaiból kellene a helyi önkormányzati vezetőket megválasztani, viszont a kisebbségnek a számarányával arányosan intézményesített érdekképviseletet kellene biztosítani. Ezt a megoldást kellene minden olyan városban és községben alkalmazni, ahol a kisebbségben élő nemzet - legyen az akár magyar, vagy szerb, - nem haladja meg az adott település összlakosságának egynegyedét. Ha viszont a 25 %-ot eléri, vagy meghaladja, úgy itt is a vezető önkormányzati tisztségviselők párhuzamos választási és a nemzetiségi számarányok szerinti egymást követő rotálási rendszerét kellene alkalmazni. Ettől függetlenül mind a Vajdaság legfelsőbb kollektív vezető testületeiben, mind pedig a helyi önkormányzatok testületi szerveiben minden százalékos arányszámtól függetlenül, az adott nemzetiség számarányának megfelelő képviseletet lenne szükséges biztosítani. Mindezt egy népszámlálás után kellene alkotmányi szinten rögzíteni. Hasonló megoldást kellene kialakítani Horvátországban a szerb nemzetiségi viszonylatában is.

3. Horvátország és Szlovénia esetében kiterjedt zárt magyar etnikum nem található, viszont mindkét köztársaságban a magyar határhoz közel eső községekben kisebb, vagy nagyobb arányban jelentősebb, illetve jelentős magyar lakosság létezik. Részükre a kisebbségi, illetve a nemzetiségi jogokat éppen ezért a helyi települési önkormányzatokban lenne szükséges aszerint az elv szerint biztosítani, mint amit az előbb itt kifejtettünk.

V.

A nemzeti kisebbségek helyzete az Alpok aljánál

Ausztriában a Kőszeg és Sopron közötti térséggel, valamint Szentgottárdal átellenben található mintegy hét olyan község, ahol jelentősebb számarányú magyarság él. Valamenynyi község Burgenland tartományhoz tartozik. Ezenkívül jelentős lélekszámú horvát és szlovén kisebbség található Burgenlandon kívül Karinthiában és Steierországban. Ausztriában mindhárom kisebbség helyzete jó. Ez adódik Ausztria demokratikus jogállami berendezkedéséből és semlegességi politikájából. Megítélésünk szerint azonban itt is a kisebbségi jogokat az egész Kárpát-medencére kiterjedő olyan egyetemes elvek alapján kellene intézményesítve biztosítani, amely a leginkább ahhoz hasonlítana, amelyet Jugoszlávia vonatkozásában hoztunk javaslatba. Eszerint az egyes helyi önkormányzatokban az egyes nemzetiségek képviselőit, a tisztségviselőket megválasztását és működését az ott leírtak szerint javasolnánk Ausztriában is kialakítani. Ugyanígy kellene az itt megemlített szövetségi tartományokban is eljárni a nagyobb lélekszámú szlovén és horvát nemzetiség vonatkozásában. A magyarság esetében a helyzet abban tér el, hogy Burgenland összlakosságához viszonyítva a magyar nemzetiségek számaránya annyiban elenyésző, hogy jóval az összlakosság egynegyede alatt marad. Itt tehát csupán számarányának megfelelő tartomány-gyűlési képviselőtéről lehet szó, semmi egyébéről. Ezt viszont alkotmányilag lefektetettvé garantálni volna helyes.

VI.

Javaslatok egy szintézisre

A nemzetiségi problémákat a Kárpát-medence térségében vizsgálva, igyekeztünk feltárni azokat a problémákat, amelyek a nagyobb lélekszámú nemzeti kisebbségekkel rendelkező államformákban fennállnak. Ezek megoldására államonként vázoltuk fel az általunk javasolt kisebbségi jogokat védő intézményesített eszközöket és garanciális normákat. Az egyes országokban bevezethető ezek az általunk javaslatba hozott megoldások, normatív garanciák és intézményi modellek sok tekintetben hasonlítanak egymáshoz. Így azok az egyes országoktól és az ottlakó kisebbségektől elvonatkoztathatók és egységes elvi rendszerré alakíthatók. Ezt figyelembe véve a kisebbségvé-

delemnek ez a rendszere szisztematikus módon a következő séma szerint volna kialakítható:

- a. Ha egy terület vagy országrész az országon belül önálló gazdasági egységet képez, részére területi autonómiát indokolt biztosítani és elsősorban ezen belül helyes a nemzetiségi területi és községi autonómiákat kialakítani. NSZK, Ausztria és az USA államszövetségi rendszere a területi, míg Svájcé a területi és a nemzetiségi autonómia kombinált rendszerére épül fel. Ez utóbbihoz hasonlít Spanyolország és Kanada, míg az előbbihez Belgium autonómiarendszere.
- b. Ha egy kisebbség az államon belül egy adott területi egységet képez és ez a kisebbségi nemzet az adott terület lakosságán belül jelentős - mondjuk a lakosság háromnegyedét meghaladó - túlsúlyt képez, akkor ennek a kisebbségnek saját önkormányzatot helyes biztosítani az adott államon belül. Ugyanakkor azonban az államot alkotó, de itt kisebbségben álló nemzet és más itt élő kisebbségben lévő nemzetiségek számára is képviselőket szükséges adni e terület önkormányzatának testületi szerveibe. Ennek terepe elsősorban a települési önkormányzat. Ha azonban ez az államot alkotó nemzetiséghez nem tartozó többségi nemzet több települést is szomszédosan vagy szaggatottan zárt etnikumot alkot vagy több ilyen etnikumcsoportot alkot, részére a településönkormányzattal összefüggésben itt kifejtett elvek szerint lenne szükséges területi-tartományi önkormányzatot biztosítani.
- c. Ha egyes települések vagy nagyobb területek olyan kevert lakossággal rendelkeznek, ahol több nemzetiség jelentős lakossági hányadot tesz ki, ott mindenképp először olyan vegyes önkormányzatot szükséges kialakítani, ahol az önkormányzat testületi szerveiben mindegyik nemzetiség arányos képviselőkhöz jutna. Ezen kívül az önkormányzat hatalmi, kormányzati és más igazgatási szerveinek az élén álló választott tisztségben mindegyik érintett nemzetiség részére képviselőket akként lenne szükséges biztosítani, hogy mindegyik nemzetiség megválasztaná a maga tisztségviselőjét. Az így megválasztottak nemzetiségük számarányával arányos időt eltöltve követnék egymást a megbízatási idő tartama alatt, miközben a többi

megválasztott tisztségviselő az éppen akkor hivatalban levőnek a helyetteseként működne.

d. Ha sem településen, sem más módon jelentősebb kisebbség nem él nagyobb számban együtt vagy egymás közelében, de az adott államban egy szét-szórtnan élés folytán az oda tartozók száma mégsem elhanyagolható, indokolt részükre központi önkormányzati-érdekképviseleti szervezetet biztosítani. Ebben a magyar megoldás modell értékű lehet, ahol minden nemzetiségnek megvan az ilyen országos érdekképviseleti szerve, holott kevés településen van nem többségi számarányuknál fogva helyi-területi önkormányzatuk. Figyelembe véve azonban, hogy egyes nemzetiségek néhány magyarországi településen jelentős számarányt képviselnek, helyesenek látszana, ha a magyar jog is intézményesen előírná számarányuk szerinti arányos képviselőket az önkormányzati testületi szervekbe és a 25 %-ot elérő lakossági számarány esetén garantálni kellene alkotmányjogilag, hogy az adott nemzetiség az adott helyi önkormányzatba tisztségviselőt is választhasson a már több ízben mondott egymást váltó működési rendszerben.

e. A kisebbségi jogvédelem itt leírt vagy ehhez hasonló rendszere az államszuverenitás mai abszolút felfogása mellett csak viszonyosságon nyugvó, két állam között létrejövő államközi szerződések mellett valósulhat meg, aminek feltétele, hogy két állam között a kapcsolat szívélyes legyen. Ez a tény pedig igen labilissá teheti a nemzeti kisebbségi jogok védelmét, csakúgy mint az államberendezkedés esetlegessége az egyetemes emberi jogok érvényesülését. Egy diktatúra ugyanis semmissé teheti ez utóbbit, de ugyanakkor az előbbit is. Éppen ezért e két kérdésben, vagyis a nemzeti kisebbségek jogvédelme és az egyetemes emberi jogok érvényesülése kérdésében megítélésünk szerint a szuverenitást korlátozni kellene, csakúgy mint a környezet-, és a természetvédelem vonatkozásában. Ezzel kapcsolatosan szükséges megjegyezni, hogy a jelenlegi nemzetiségi háborúk és a belőlük származó nyomor, iszonyatos környezeti és természeti pusztításokhoz vezet. Erdők és városi parkok esnek áldozatul azért, hogy a nélkülözhető lakosság valahogy tüzelőhöz jusson, történelmi városrészek dőlnek romba, és válnak aknamezővé, mező- és erdőgazdasági területek. Ez a helyzet a Balkánon, csakúgy mint a volt Szovjetunió egyes egyással

harcoló tagállamaiban. Ez a három kérdés, éppen úgy, mint a háborúviselés, nem lehet ma már az egyes államok belügye. Éppen ezért - álláspontunk szerint - a háborús cselekményekkel kapcsolatos kérdésekhez és az egyetemes emberi jogok védelméhez hasonlóan a nemzeti kisebbségi jogvédelmet is az ENSZ alapokmányába kellene foglalni, igényelve az érintett államoktól, hogy az itt kifejtett módon vagy ahhoz hasonlóan biztosítsák az államukban élő kisebbségek jogait. E normák elfogadását és a közép-kelet-európai államoktól azok alkotmányukba foglalását, valamint gyakorlati megvalósulását kellene feltételül szabni ahhoz, hogy a nemzeti kisebbséggel rendelkező közép- és közép-kelet-európai államok az Európai Közösség tagállamaivá válhassanak. A fejlett államoknak e normák alapján kellene megítélni a közép-kelet-európai államokat a velük fenntartásra kerülő gazdasági kapcsolatok és azok kialakítása terén., Ez egyben annyit is jelentene, hogy a nemzeti kisebbségek nemzetközi jogi jogalanyisága is elismerést nyerne.

X X X

Mindebből következik az is, hogy ezeket az elveket Magyarországnak is követnie kell. A kis és túlnyomóan nem egy tömbben élő nemzeti kisebbségi számarány miatt nálunk ilyen kiélezett problémák nincsenek. A nemzetiségek az országban vegyesen élnek a magyar lakossággal. Vannak azonban területek és községek, ahol a nemzetiségek számaránya viszonylag nagy. Ezeken a helyeken a már kifejtettekhez hasonlóan kellene a nemzeti kisebbségeknek a területi és a helyi közigazgatásban való önkormányzatot vagy az általános önkormányzatban való közreműködést biztosítani. A nemzetiségek országos szövetségeinek alulról kiinduló szerveződése és önkormányzati működése Magyarországon megnyugtatóan rendezett. A most készülő új nemzetiségi törvény tervezetének legújabb változata már megfelel az európai elveknek. Két területen azonban mégis tovább kellene lépni.

Az egyik, a nemzetiségiek automatikus parlamenti, megyei és helyi önkormányzati testületi képvisellete. A romániai példa nyomán, annak továbbfejlesztésével lehetővé kellene tenni, hogy minden Magyarországon bejegyzett és működő nemzetiségi szervezet tagsági számarányának megfelelően küldhessen képviselőket az országgyűlésbe. Ha pedig egy-egy nemzeti ki-

sebbségnek megyei és helyi szervezete is van, ugyanezt a megyei és a városi-községi testület vonatkozásában is tehesse meg. Romániában ugyanis minden nemzetiség ex lege egy-egy képviselőt küldhet a parlamentbe, ha pedig pártja is van, a párt a kapott szavazatok arányának megfelelően is. Ez jelenleg egyedül az RMDSZ esetében áll fenn. Jóllehet, mindez formáság és politikai szemfényvesztés, azonban az alap gondolat jó és érdemes lenne Magyarországon, de más közép-kelet-európai államok részéről is átvenni, azonban tartalommal megtöltve.

A másik probléma, amiről még szólni szükséges, hogy Magyarországon még nincs megoldva az itt élő nemzetiségek szervezett felsőoktatása a saját anyanyelvükön. Helyesnek látszana, ha a Magyar Állam a nemzeti kisebbségek szerint illetékes államokkal államközi szerződéssel rendezné a nemzetiségek saját anyanyelven történő felsőoktatásának lehetőségeit. E szerződésekben elsősorban közösen kellene az adott nemzeti kisebbség nyelve szerinti ország fogadó egyetemeit kijelölni szakok szerint. Ezen kívül meg kellene állapodni abban is, hogy Magyarország és az adott állam milyen jellegű és mértékű támogatást biztosítana a külföldön tanuló magyar állampolgár nemzetiségi hallgatók számára.